

**BORIS
ŠKVORC**

Faculty of Humanities and Social Sciences, Split and Hankuk University
of Foreign Studies, Seoul
bskvorc@ffst.hr

Abstract:

In this article the emphasis is on the relations and controversies that arise in discussion about the relationships between history and literature. In this article we problematize the approach from the position of literary theory and that is a reason why the emphasis is on question of history as a discipline, how it is seen and viewed from a position of theory. That is followed by posing the question of historicism and place of story in historical presentation, that is, the usage of narratives in historical approaches. Historicism is discussed from diachronic perspective, namely by presenting the German Historicism. When approached from the perspective of theory, there are considerable accomplishments in the field, thanks to the work of New Historicists who usually come from philological disciplines, that is, from the field of philologically based interpretation. The discussion always bares on mind the way that the problem of historicity is framed and defined in relationship

THE RELATIONSHIP BETWEEN (HISTORY OF) LITERATURE AND HISTORY (AS NARRATIVE) *SECOND PART*

Original paper / UDK: 82.0:93/94

towards the problematizing of field of history of literature. First, we will present the problem of history as a narrative genre followed, then, by discussion of this genre as an independent epistemology. In final part of the article the above listed problems and open questions are located within the episteme of current hegemonic order in humanities. At the very end of the article we offer a possible introduction of contextual approach to various models of literary history which presents a starting position for comparative possibilities in the field and viewing the comparative history in a different light compared to what was the case with very strict appreciation of “disciplinary borders” set by traditional philologists in Southeast Europe.

Keywords: historicity (of a literary text), philology, history as narrative, historical paradigms, relationship between history and literature, histori(c)ism

**BORIS
ŠKVORC**

Filozofski fakultet, Split i Hankuk University of Foreign Studies, Seoul
bskvorc@ffst.hr

Sažetak:

U ovom članku naglasak je na odnosima i kontroverzama koje se javljaju u raspravi o odnosima povijesti i književnosti. Problematiziramo pristup s pozicije teorije književnosti i zato je naglasak na pitanju povijesti kao discipline, kako se na nju gleda s pozicije teorije. Potom se postavlja pitanje historicizma i mjesta priče u povijesnom prikazu, odnosno uporabe narativa u povijesnim pristupima. O historicizmu se raspravlja iz dijakronijske perspektive, odnosno predstavljanjem njemačkog historicizma. Pristupi iz perspektive teorije otkrivaju nam znatna postignuća na tom području, zahvaljujući radu novih historicista koji obično dolaze iz filoloških disciplina, odnosno s područja filološki utemeljene interpretacije. U raspravi se uvijek misli na način na koji je problem povijesnosti uokviren i definiran u odnosu na problematiziranje područja povijesti književnosti. Najprije ćemo predstaviti problem povijesti

ODNOS (POVIJESTI) KNJIŽEVNOSTI I POVIJESTI (KAO PRI/POVIJESTI)

DRUGI DIO

izvorni znanstveni članak / UDK: 82.0:93/94

kao narativnog žanra, a zatim slijedi rasprava o tom žanru kao samostalnoj epistemologiji. U završnom dijelu članka gore navedeni problemi i otvorena pitanja smješteni su unutar episteme aktualnog hegemonističkog poretka u humanističkim znanostima. Na samom kraju članka nudimo moguće uvođenje kontekstualnog pristupa u različite modele povijesti književnosti koji predstavlja polazište za komparativne mogućnosti u tom području i sagledavanje komparativne povijesti u drugačijem svjetlu od onoga što je bio slučaj s vrlo strogim uvažavanjem “disciplinarnih granica” koje su postavili tradicionalni filolozi u jugoistočnoj Europi.

Ključne riječi: povijesnost (književnog teksta), filologija, povijest kao narativ, povijesne paradigme, odnos povijesti i književnosti, histori(c)izam

ODNOS (POVIJESTI) KNJIŽEVNOSTI I POVIJESTI (KAO PRI/POVIJESTI)

DRUGI DIO

Boris Škvorc

3. O koncepcijama povijesti i povijesnosti: metodologije historicizma, povijest kao društvena znanost i pri/povijest kao (jedina moguća?) forma re/konstrukcije prošlosti

Iz prvog dijela teksta vidljivo je da odnosi povijesti kao epistemologije i povijesnosti kao hermenutičke prakse nisu jednostavni, niti se jednoznačno mogu tumačiti ili definirati. Ovisno o pristupu, iz prakse čitanja povijesnog tumačenja "činjenica" jasno je da postoje dvije različite filozofske koncepcije akademskoga (profesionalnoga) pristupa problemima povijesti i povijesnosti općenito. One se razlikuju prema svojim filozofijskim ishodištima i, slijedno tome, razumijevanju i tumačenju načina kako dolazi do povijesnih promjena. Promatrano iz perspektive povijesti filozofije, te su koncepcije vezane uz esencijalistički i materijalistički zasnovane filozofijske pristupe. To proizlazi iz osnovnog pitanja je li istina nešto do čega se dolazi tako da se izađe "izvan" jezika i teksta, ili je "istina teksta" nešto što se tekstem proizvodi, odnosno jezikom stvara? U suvremenoj se "praksi" teorije ti teorijski pristupi čitanja povijesti očituju kao esencijalističko-empirijska i materijalističko-dekonstrukcijska koncepcija, odnosno način pristupa fenomenima povijesti i fik-

cije.¹ Drugom pristupu u praksi čitanja povijesnih tekstova priklanja se glavnina fenomenološki usmjerenih teoretičara. To je slučaj kako nositelja pragmatičnih tumačenja naracije kao discipline, npr. White, tako i, na razini teorije kao retoričke discipline – odnosno nagovora, Rorty. I jedni i drugi u svojim radovima koriste naratološku i retoričku aparaturu kao metodološki instrumentarij podrivanja realistične rekonstrukcije iz pozicije učitavanja prirode pri/povijesti i nagovora kao samostalne interdiscipline u nastajanju. U takvom kontekstu i teoretičari povijesti zahvaćaju problem šire od tradicionalnog razmišljanja uokvirenog filozofijom povijesti. Tako, na primjer, kad čitamo knjigu povjesničara Aluna Munslowa pod naslovom *Narrative and History (Narativno i povijest, 2007)*, bez odgovarajućeg konteksta ne možemo razaznati je li riječ o teoretičaru koji dolazi iz područja historiografije ili naratologije kao lingvističko-književne teorijske discipline.

Zanimljivo je da se pobornici prve, esencijalistički utemeljene koncepcije oslanjaju na važnost procedura te ideju o nepotrebnosti propitivanja i revalorizacije činjenica. Oni povijesne činjenice tretiraju kao datosti koje treba “otkriti”, opisati i potom upisati u sistem koji dijakroniju pretvara u praksu usustavljanja, odnosno imaginarnog kretanja prema zamišljaju povijesne dovršenosti. U tom smislu empirijski su povjesničari nastavljači tradicije kakvu zapravo pratimo od Tukidida pa sve do Edwarda Gibbona. Svojevrsni ideološki zasićeni dovršetak takve prakse tumačenja možemo čitati u knjizi Francisa Fukuyame koja zahtijeva “kraj povijesti”. Osim toga, moglo bi se reći da taj model predstavlja oblik proučavanja koji pokušava kroz humanističku disciplinu nastaviti razmišljati društveno-konstruktivski, odnosno nastaviti tradiciju izravnog odnosa prema metodološki čvrstom sustavu karakterističnom za prirodne discipline, a koji se temelji na imitaciji njihove metode. Riječ je o gotovo dva stoljeća dugom kontinuitetu razmišljanja o prirodi problema s ishodištem u kartezijanskoj praksi a onda i u prosvjetiteljstvu, a koji je kroz svoj rad najbolje prikazao Leopold von Ranke, jedan od prvih profesionalnih povjesničara u razdoblju konsolidacije njemačkog sveučilišnog modela artikuliranja povijesti kao znanosti, odnosno povi-

¹ Činjenica je da teorijske postavke teoretičara koji dolaze iz područja književnog kritizma i teorije književnosti prethode disciplini teorije povijesti. Još se 1990-ih teoretičari povijesti u tom smislu pitaju o tome postoji li uopće povijesna teorija koja se može izravno mjeriti s teorijom koju opisuje Rorty kad govori o ishodištima književne teorije (usp. Fay 1996, LaCapra 2013).

jesti kao “profesionalne discipline” (1820-ih godina). On je sublimirao povijesno iskustvo i naznačio smjernice za idućih dvjestotinjak godina post-romantičarskog, ideološki nabijenog modela djelovanja, iznoseći tri osnovne pretpostavke na kojima se tradicija zasniva i prenosi, istovremeno se znanstveno ovjeravajući.

Prema sažimanju Georga G. Iggersa (1996: 3 i dalje, isto: 26–27), riječ je o: 1) prihvaćanju odnosa teorije istine prema kojima povijest portretira ljude koji su doista postojali i akcije koje su se stvarno zbile; 2) prihvaćanju pretpostavke da ljudske akcije odražavaju intencije aktanata i da je zadatak povjesničara da otkriju te intencije kako bi konstruirali koherentnu povijesnu priču; i 3) prihvaćanju ideje da se barata jednodimenzionalnom dijakronijskom koncepcijom vremena u kojoj se kasniji događaji nastavljaju na ranije u koherentnom slijedu.

Kasnije dolazi do prilagođavanja takvog koncepta koje se sastoji u tome da se i empirijska metoda od ekskluzivne koncentracije na događaje okreće prema procesu upisivanja svojeg mjesta u društvenim znanoštima, što je model koji je u povijesti prisutan do danas. Empiristi se i dalje zadržavaju na okolnostima događaja, a njima srodni esencijalistički usmjereni historičari na ideji da je priča rekonstrukcija isključivo događajnoga, onoga “što se doista zbilo” te da se povijesna priča u svojoj biti može čitati kao izvještaj te se takva prenositi kroz vrijeme. Kroz taj se proces te “činjenice” pretvaraju u konceptualizacije te dolazi do pokušaja da se povijest podvede pod društvene discipline koje će na makro-povijesnom planu imati svoje ishodište u modelima razumijevanja društvenih odnosa kao antropoloških i socioloških. To se kreće u rasponu od nametanja fenomena konsolidacije nacije kao realnog entiteta razvoja društva, preko nametanja pitanja države i državnosti kao središnjeg mjesta povijesne identifikacije i artikulacije, pa sve do marksističkih, materijalističko-dijalektičkih klasnih odnosa i sukoba kao sistemskih temelja na kojima se u obliku nadogradnje odvijaju zbivanja i izmjenjuju mehanizmi povijesnih promjena.

Neke odjeke tradicije esencijalnog u povijesti možemo čitati i u dijalektičkom materijalizmu: to su elementi vezani uz ideju svrhe povijesti, odnosno zamisao da ona ne samo da ima smisao, već i da se na teorijskoj razini mogu iščitati njezine odrednice, odnosno preduvjeti proglašenja njezinog svršetka (razrješenja?). U tom smislu dosta je teško govoriti o sličnim pojavama u književnoj povijesti. U suvremenim spekulacijama o “ekvivalentnoj književnosti” težište s genealogije prenosi na interkultu-

ralno prepletanje. Tako se umjesto “konačnog oblika” govori o različitim oblicima prekoračivanja granica i o zajedničkoj kulturalnoj paradigmi. S druge pak strane procesi retradionalizacije vraćaju ideju “progresije” u proto-priču o povijesno-književnom “razvoju”, tako da se te ideje mogu jukstapozicionirati s idejama empirista u teoriji povijesnih sistema.

Do bitnog, suštinskog preokreta u pristupu modalitetima proučavanja povijesti dolazi upozorenjem Haydena Whitea i drugih teoretičara povijesti (1970-ih) koji smatraju da, unatoč činjenici da povijest kreće od empirijski verificiranih činjenica ili događaja, ona ipak neophodno zahtijeva imaginativne korake, odnosno fikcionalizaciju, kako bi se ti koraci oblikovali u koherentnu priču. “Zbog toga fikcijski elementi ulaze u sve povijesne diskurse”, kaže White, misleći na pritom na povijesne empiričare, njihovu esencijalističku pozadinu, ali i na socijalne povijesne teorije, od američke škole nove povijesti (New History), do post-marksista. Toga su danas svjesni i jedni i drugi: empirijski usmjerena škola povijesne znanosti koja se oslanja na esencijalističke *hegelovske* postavke, ali i fenomenološki usmjereni teoretičari povijesti (White 1973²; v i: Iggers 1996: 118–119) koji *neokantovski* inzistiraju na metodološki koherentnim čitanjima tekstova.

Sljedbenici potonje metodološke i teorijske koncepcije obraćaju veću pozornost na mogućnosti koje pruža konceptualizacija činjenica u diskursu. Ona se sastoji u preispitivanju tih činjenica kroz konceptualiziranje čitavih diskurzivnih odnosa u određenom vremenskom razdoblju, “odnosnom sustavu ostvarenom u povijesno determiniranom prostoru” (Foucault 1980). Riječ je o mogućem procesu ogledanja u drugom, odnosno o dijalektičkom promatranju problema, uz uvažavanje mogućnosti koje tako zamišljen sustav interpretacijskih praksi nudi kroz više poznatih metodoloških pristupa. Ovdje su navedeni novohistoricistički pristup koji zastupa Greenblatt i kulturalno-materijalistički, koji u današnjoj “praksi teorije” prakticiraju nasljednici Williamsovih kulturalnih studija. S druge strane dolazi također do intervencija koje dolaze iz pod-

2 White 1978; usp. i Ronald Barthes (1981: 22). U svojim radovima 1980-ih, kao i Barthes, White kroz čitanje povijesnih tekstova dolazi do zaključka da je povijest samo jedan od fikcijskih žanrova, čime se iz fenomenološke perspektive približava postmodernoj dekonstrukciji koju na razini teorije teksta zagovara Derrida. Oba autora dolaze do proučavanja povijesnog narativnog iz drugih disciplina, što je i inače karakteristika većeg dijela relevantnih teorijskih tekstova koji se bave odnosom naracije i povijesnog/događajnog (usp. Poster 1997: 155 i dalje; posebno dijelovi koji govore o aproprijaciji teorije u povijesnom diskursu).

ručja fenomenologije, posebice u čitanjima s uvažavanjem uloge jezika u oblikovanju povijesnog diskursa. Tu prije svega valja imati na umu već spominjanog Haydena Whitea i njegove po mnogočemu ključne knjige navedene u literaturi. One u suštini slijede fenomenološku tradiciju, ali se na razini tretiranja narativnog susreću s materijalistički uvjetovanim čitanjima i posljedicama stavljanja težišta na retoriku i čitanje strukturalnih zadanosti u diskursu.

Pitanje narativnog kao povijesnog problema istovremeno biva problematizirano u Velikoj Britaniji (Stone) i francuskoj poststrukturalističkoj praksi (Derrida) ali to se u ta dva primjera zbiva iz bitno različitih perspektiva. Za razliku od Whitea, čije čitanje uvjetuje novi način razmišljanja i postavljanje pitanja autorstva povijesnog teksta kao stilističke kategorije, Stoneov "povratak naraciji" samo je način obnavljanja empirijske pozicije kroz žarište prebačeno na modalitete iskaza. Sličan se postupak može čitati i u povijestima književnosti treće četvrtine dvadesetog stoljeća. I jedno i drugo polje interesa i autorskih namjera tih autora, međutim, inzistira na slijedu odnosno nastavku čitanja koja imaju svoja utemeljenja ne samo u odnosu prema fenomenu i njegovom konsolidiranju u dijakroniji na razini koncepta, nego i u tradiciji čitanja (pri/povijesti). To znači da je prvo važno pitanje povijesnosti vezano uz problematiku nomenklature. Koje su to i kakve koncepcije, metodologije i filozofska polazišta u promišljanju povijesti koje se mogu dekodirati kroz sukcesivnost, odnosno povijest tumačenja događaja i odnosa u društvu? U procesu potrage za odgovorima važno je vidjeti kako su te koncepcije i filozofska polazišta, kao i njihova etički motivirana stajališta, utjecali na naznačena već dva metodološki i politički bitno različita pristupa povijesti i povijesnome u razvoju od razdoblja njemačke "profesionalizacije struke" u romantizmu, pa sve do postmodernizma. Tako dakle kroz prošlost proučavanja povijesti na jednoj strani spektra dominira navedeni već empirijski pristup koji operira idejom povijesti kao nečim što se može iskustveno provjeriti i locirati u verificirani tijekom jasno predočenih i protumačenih, ili podatnih za tumačenje, objektivnih činjenica. Riječ je o historiografskoj koncepciji koja smatra da povijest i proučavanje književnosti u povijesti (pa onda i povijesti književnosti) mogu biti objektivni, smješteni izvan diskurzivno nametnutih silnica odnosa moći koje utječu na proučavanje i tumačenje, bilo da je riječ o predmetu tumačenja i njegovom refiguriranju (Thomas 1989: 182–184) iz pozicije sadašnjosti kao zasićenosti drugačijim diskurzivnim odnosima bilo o

njegovoj rekonstrukciji iz ideološki zasićene perspektive (Munslow 2006: 39-40 i Greenblatt 1989: 5 i 7).

Tako zamišljena koncepcija povijesti zapravo je vezana uz *njemačku ideju historizma* prema kojoj su se “stvari u povijesti odigrale samo jedanput zauvijek” (Hamilton), a događajni se sklop “razumijeva sam iz sebe” (Biti 2000, cit. prema Rüsen 1977). Pojednostavljeno, takva zamisao povijesti kao discipline izdvaja povijest iz dinamike društvenih kretanja kao vlastita diskurzivna okružja i omogućuje joj promatranje vremenskog i prostornog jaza izvana, iz privida objektivne pozicije promatrača (povjesničara) koji je oslonjen isključivo na svoju metodu, ali ne i politiku (ideologiju) koja ga je kao tumača oblikovala i na njega vrši utjecaj: nacionalni, spolni, kulturološki, politički i/ili klasni. No i fingiranje takve pozicije, tvrdi White, također predstavlja retoričku figuru jer predodžba o “pravoj” povijesti i jest samo to: retorička figura koja u svojim značenjskim putanjama prikriivenim iza trase izrečenog otkriva ironične i alegorijske slojeve podatne za tumačenja nacionalne, spolne, kulturološke, političke i klasne refiguracije materijala koji se nude kao “činjenice”.

Neovisno o mogućim utjecajima vremenskog i prostornog zijeva na koji ukazuju Munslow iz dekonstrukcijske, Thomas i Greenblatt iz pozicija različitih aspekata novohistoricističke perspektive,³ te Whiteova opaska izrečena iz pozicije fenomenološki impostiranog ali praktički naratološko-dekonstrukcijski izvedenog motrišta, takav pristup drži da je moguće utvrditi činjenično stanje stvari iz samih izvora i na temelju tog “stanja” izvršiti rekonstrukciju realno/činjenično zamišljene prošlosti (kao povijesti). Razumijevanje povijesti kao rekonstrukcije pomoći će nam da, zahvaljujući čvrstim mjestima identifikacije (povijesnim razdobljima, datumima koji obilježavaju oštre rezove, ili – na području umjetničkog – u “epohalnim” djelima književnosti ili drugih umjetničkih inovacijskih praksi) iz šume činjenica i kaosa interpretacijski oprečnih ideoloških i

3 Nažalost, pitanje unutarnjih razlika između različitih koncepcija novohistoricističkog, empirijskog ili poststrukturalističkog pristupa prelazi opseg ovog rada. Štoviše, o svakom od tih pitanja mogla bi se napisati opsežna studija. Otuda simplifikacije koje mogu zasmetati, ali u pristupu koji se koncentrira na dekodiranje metodoloških pretpostavki u odnosu različitih ideoloških paradigmi, odnosa koji vladaju između tih paradigmi i njihova shvaćanja poetike kulture kao ne/političke prakse čitanja, takva redukcija razlika zbog ukazivanja na sistemske modele mišljenja jest neophodna. O tome je dosta pisano, a ovdje ukazujem na sintezu kod Brannigana (1998: 218-222) i u Bitijevom pregledu historicizma u *Pojmovniku suvremene književne i kulturalne teorije*, Zagreb, Matica hrvatska, 2000 (181-189), Biti citira i Hamiltona (1996) koji je također odličan izvor.

intencijskih polazišta, povijest i povijest različitih umjetničkih praksi možemo rekonstruirati. Takav pristup povijesti i povijesnom kao rekonstrukciji i empirijskom postupku, kad iza sebe nema namjere manipulacije “činjenicama”, ima svoje polazište u uvjerenju da se istinito značenje može izravno izvesti iz primarnih izvora. Na tome se temelji i mišljenje kako je upravo i samo to dovoljno da se konstituiraju povijest kao zasebna i nezavisna epistemologija. Opisujući takvu epistemološki zamišljenu paradigmu Munslow piše:

Rekonstrukcionalizam, dakle, počiva na pretpostavci da što opreznije treba preispitivati činjenice, ponašati se kao iskusni zanatlije, postati sve precizniji i doći što je moguće bliže ispunjavanju zahtjeva što ga je još u devetnaestome stoljeću postavio Leopold von Ranke koji traži reprodukciju znanja o prošlosti kako se ova doista zbilja. Središnje načelo ovako zamišljenog tvrdog empirizma u proučavanju povijesti sastoji se u naglašenoj antipatiji prema bilo kakvom preispitivanju unaprijed zadanih teorija koje objašnjavaju činjenice. Tako postavljeni, empirijski usmjereni povjesničari verificiraju svoje znanje prošlosti tako što inzistiraju na tome da na njihovo iskustvo stvarnog svijeta ne smije utjecati vlastita percepcija, a što drugim riječima rečeno znači da oni ostaju objektivni (Munslow 2006: 20).

Munslow dalje citira G. R. Eltona iz njegove knjige *Povratak osnovama* (*Return to Essentials*, 1992) gdje posebno do izražaja dolazi antagonizam između novog, narativno-eksperimentalnog, i empirijskog pristupa koji želi “obnoviti kontinuitet”. Elton tamo navodi kako je najvrjedniji aspekt povijesnog posla “racionalno, nezavisno i nepristrano istraživanje dokumenata prošlosti” (Elton, u: Munslow 2006: 22). U tom smislu Elton pripada onoj struji povjesničara koja smatra da, “ako povijest namjeravamo razumjeti pravilno, svakako trebamo odbaciti relativizam u pristupu”. Empirijski usmjereni proučavatelji smatraju da su ideološki obilježene teorije “nametnute rekonstrukciji povijesti, a ne da iz nje proizlaze”.⁴

⁴ Elton (1991: 77-91) pod teorijskom prijetnjom empirizmu misli posebno na marksističku teoriju, a u tome, kako piše Munslow (2006: 23), ima bezrezervnu podršku drugog “čvrstog” rekonstrukcionista, Arthura Marwicka koji izrijeком navodi kako povijest nije društvena znanost i da stoga ne treba biti kontaminirana teorijom. Pitanje singularnosti i jedinstvenosti dokumenata i objekata iz prošlosti, prema mišljenju Marwicka i Eltona, otklanja

Riječ je dakle o pristupu koji je u svojoj osnovi antiteorijski, ali također počiva na falsifikaciji, odnosno predmnijevanoj kompetenciji kao neutpitanom modelu ovjere činjenica njihovim prezentiranjem (reprezentacijom) i disciplini koja na ulančavanju tih činjenica gradi sustav. Taj se sistem, međutim, ne isprepliće izravno s drugim sustavima/sistemima unutar humanističkih i društvenih disciplina, uključujući i književnost, odnosno znanost o književnosti. Upravo zahvaljujući činjenici da je na tako zamišljenim “osnovama” povijest gradila svoj kontinuitet došlo je do spominjanog zijeva u teorijskom uvidu i činjenice da suvremena teorija u historiografiju dolazi iz naratologije, odnosno s područja književno-teorijskog promišljanja teksta.

To znači da s druge strane spektra proučavanja povijesnog fenomena stoji način promatranja povijesti kao narativnog, odnosno kao jedinog materijalnog oblika u kojima se jednokratnost povijesnog može rekonstruirati, a pitanje povijesti kao pripovijesti istražuje se iz pozicije naratologije, dekonstrukcijskim postupcima i uz proučavanja metodoloških obrazaca diskurzivnog pristupa tekstualnosti historijskog. Ta se tekstualnost zapisuje kao sistemski zadani okvir *foucaultovski* zamišljenom čitanju uokvirenom odnosima moći u konkretnoj epistemi i interpretaciji svake pojedinačne neponovljive povijesne “činjenice” kao sustavnoga dijela mozaika koji sačinjava sukus odnosa ostvarenih kao podložnost određenom diskursu i njegovom zadanom jeziku privremenosti. Ako dakle problemu povijesnosti pristupimo s te strane, moguće je vidjeti prisutnost koncepcije povijesti kao tekstualnosti, kao iskazanog materijala ponuđenog za interpretaciju i manipulaciju, odnosno konstrukciju koju uvjetuje čitanje reprezentiranog kao jezične tvorevine. Ona je proizvedena u formi naracije, što znači da je po svojoj prirodi fikcija. Kako je ta priča, međutim, upisana u pripovjedni žanr, povijesti su, kao i tom žanru, svojstveni postupci rekonstrukcije, odnosno elementi konstruk-

mogućnost formulacije “teorijskih konstrukata”. S obzirom na to, Marwick smatra kako su ti konstrukti gotovo uvijek previše apstraktni za onu mjeru koju povjesničari mogu uključiti u svoja partikularna istraživanja. Treći empiričar koji se uključio u polemiku s teoretičarima i dekonstrukcijskim kritičarima je već navedeni Lawrence Stone koji se posebno okomio na “ekstremne relativiste od Haydena Whitea do Derride”. Ono što ga posebno smeta ovdje citiram prema Munslowu: “Oni napadaju teško stečenu profesionalnu ekspertizu u proučavanju dokaza koja se razvija od kraja devetnaestog stoljeća”. I ovo se može prenijeti na praksu pragmatične tradicije filologije i pisanja hrvatskih (i drugih) povijesti književnosti kao “teško stečene profesionalne ekspertize”, od Jagića do Jelčića i istupa usuprot teoriji u znanosti o književnosti.

cije i široka mogućnost ostvarivanja određene intencije. Samim tim, svojom prirodom, ona uvijek ostvaruje, odnosno ispunjava neku šire zadanu društvenu svrhu, odnosno namjeru.

Tako se ostvaruje pragmatična uloga povijesti kao konstrukcije, odnosno ideološkog i politički nabijenog iskaza. Ona je uvijek bitno obilježena dvjema karakteristikama, odnosno okvirima: već navedenom prostorno-vremenskom lokacijom tumača, odnosno interpretacijskog subjekta koji se uvijek nalazi u određenom odnosu prema vremenu i prostoru iz kojeg priča, odnosno iskazuje svoju pri/povijest, ali isto tako i vremenu i prostoru koje priča, odnosno riječima rekonstruira ili konstruira. Tome je tako bilo da se radi o povijesnom bilo o književnom diskursu. I u jednom je i u drugom slučaju to uvjetovano prirodom postupka rekonstrukcije koja je uvijek tekstualna, utkana u žanr, to jest formu pripovijedanoga. U tako uokvirenoj situaciji, prijemčivost tumačenja povijesno lociranog tekstualnoga istovremeno je utemeljena na povijesnosti prikazivanja, dakle historizmu kao polazištu⁵, ali i na otporu takvom simplificiranju postupka proizvodnje činjenica, odnosno rekonstrukciji događaja. Taj suvremeni prostor potencirane međuzavisnosti historicizma i narativnoga ima također u sebi dvostruko političko i ideološko ishodište a može se bolje shvatiti tek nakon uvida u povijest historicizma i njegove politike teksta i svijeta njime proizvedenog.

Tradicionalni historicistički pristup povijesnom uvažava pozicioniranje subjekta u povijesti ali ne dovodi u pitanje njegovu objektivnost, bez obzira na oblik u kojem je taj pojedinac "zasićen" ideološkim. Historicizam, još u vrijeme Rankeova sazrijevanja kao povjesničara, kad je

5 O terminološkoj razlici između *historizma* kako su ga shvaćali njemački romantičari i *historicizma* kao termina što se kasnije uvriježio kroz dinamiziranje šire zamišljenog odnosa između empirijski i falsifikacijski položenih znanstvenih paradigmi (od Karla Poppera u zadnjem poglavlju knjige *Open Society and Its Enemies* pod naslovom "Has History Any Meaning?" /Ima li povijest ikakvo značenje?/ i cijele knjige *The Poverty of Historicism* pa do "odgovora" Popperu i negaciji historicističke falsifikacije u knjigama kao što su one Burleigh Taylor Wilkinsa *Has History Any Meaning? A Critique of Popper's Philosophy of History*, iz perspektive filozofije povijesti i Aluma Munslowa *Deconstructing History* iz perspektive dekonstrukcije narativnog tekstualnog); vidjeti u Paul Hamilton, *Historicism*. London: Routledge, 2002. Također vidjeti i Georg G. Iggers, *The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to Present*, Middletown: Wesleyan UP, 1983, str. 287-290. U srpskoj književno-teorijskoj praksi Zoran Konstantinović pravi razliku između *istorije* i *istoričnosti*, oslanjajući se na njemačke izvore te tako zapravo na srpski prevodi historizam, a ne historicizam, premda mu upisuje historicističko značenje ("... smisao za koji verujemo da je sadržan u ovim događajima i upravo u onakvom njihovom rasporedu.": 1996: 78, podvukao B. Š.).

koncepcija povijesti bila ovisna o ideološki “čvrstoj” poziciji vezanosti uz monarhiju i poredak, jasno je označen kao ideja koja ima uporište u srednjoj klasi i usredotočena je na politiku. Osim toga, originalni, njemački model historizma ima ishodište u ideji stabilnosti poretka i spekulativno je zadan zagovaranjem postupnosti promjena kao jedinom mogućem obliku “napredovanja” povijesnog subjekta. Revolucija ili nagli preokreti isključeni su iz ovakvog shvaćanja povijesne linearnosti i racionalno zamišljena kretanja prema “naprijed”. U pitanju su, kako piše Iggers, “unaprijed determinirani zakoni povijesnog razvoja”, a sama koherentnost povijesti kao znanosti “u njemačkom je historizmu bitno uvjetovana metafizičkim pretpostavkama prikrivenim iza površine a izraženim u obliku velikih ideja koje održavaju cjelovitost povijesnog” (Iggers 1996: 33). Druge zapadne nacionalne akademske zajednice prihvaćaju njemački koncept profesionalizacije discipline, ali se sama ideologija provedbe odvija različito. Također se njemački termin historizam gotovo redovito upotrebljava u obliku *historicismam*. Njemački termin i njegovi odjeci značajno su uvjetovali romantičarske ideje nacije i nacionalne države ali se taj postupak oblikovanja nacionalne imaginacije u različitim diskurzivnim hegemonijama zbio genealoški drugačije. Tako na primjer Munslow (2006), čitajući romantične modele povijesnog (historicističkog) kao političkog, analizira razliku između njemačkog i francuskog korištenja mitskog iskustva u oblikovanju nacionalnih narativnih modela kao izravnih rezultata implementacije historicističkog pristupa. Navodeći različite uvjete u kojima se metodološki različito kontinuitet lokalne identifikacije upisivao u društvenu praksu (monarhije i prosvijećenog srednjeg sloja u njemačkim krajevima; odnosno: revolucije, antiklerikalizma i liberalizma u francuskom diskursu), Iggers ukazuje na činjenicu da je “vrlo zanimljivo kako su profesionalizacija i razvoj znanstvenog etosa i znanstvenih praksi kojima se on imao ostvariti posvuda”, bez obzira na razlike u diskurzivnim odnosima usustavljanja moći, “doveli do povećanja ideologizacije povijesnog pisanja”. Iznoseći ovu važnu tezu, on navodi da su “povjesničari odlazili u arhive kako bi pronašli dokaze koji će podržati njihove unaprijed zamišljene nacionalističke i klasne koncepcije i time im osigurati auru znanstvenog autoriteta” (1996: 28). Osiguravajući tako svoju poziciju u širim društvenim odnosima moći, historicizam je svojim metodološkim pozicioniranjem (znanstvenosti, ovjeravanja i ideologijske agresije) nadvladao svoj prvotni zadatak i postao širim pojmom koji nadilazi okvire povijesne

profesije. U tom kontekstu promatrano, Ortega y Gasset smatra kako je upravo zahvaljujući historicističkoj koncepciji shvaćeno da “[...] čovjek u svijetu nema prirode; ono što ima je [...] povijest” (Ortega y Gasset 1941; prema: Iggers 1996: 28). Koncept je, nastavlja Iggers, zadobio širinu filozofije života, odnosno “jedinственu kombinaciju koncepcije znanosti, specifičnosti znanosti o čovjeku i kulturi, te koncepciju političkog i društvenog poretka” (1996: 29). U okruženju ovakvog međunarodno prihvaćenog koncepta povijest je postala jedinim načinom proučavanja ljudskog društva, a historicizam “najviše mjesto u razumijevanju svega ljudskog” (Meincke u: Hamilton 1996). U takvom ideološki nabijenom diskursu koji karakteriziraju elementi proizvodnje nacija, eurocentričnosti⁶ i proizvodnje povijesti kroz preferencijalni status osiguran određenim epohama u kojima se bolje može povezati ideološki jako i politički važno, historicizam je na međunarodnom planu prestao gubiti važnost, kako se to prvotno dogodilo u Njemačkoj gdje su ga privremeno potisnule socijalne teorije povijesti.

U takvom okruženju historicizam se čak počeo smatrati mjerodavnim elementom revalorizacije svih vrijednosti te je time ovjeravana ideja izlaza iz struke. Izlaz se pri tom počeo tražiti u širenju subjekta historijskog, te uvažavanju značaja društvenih odnosa, ekonomije i kulture u lociranju povijesnosti a onda i mjesta povijesti književnosti, kako u kompleksu povijesti kulture tako i u sustavu književne dijakronije. Naravno, ovo je povijesti književnosti iz područja tradicionalne filologije kao tekstologije osiguralo ravnopravno mjesto u znanosti o književnosti, ili, u anglosaksonskom svijetu, književnom kriticizmu.

6 U sklopu “romantičarskog historicizma” koji je do danas ostao bitnim elementom proizvodnje “nacionalne i kulturalne identifikacije” (Hamilton 1996), zanimljivo je ponovo navesti Rankea koji je, pišući svoju svjetsku povijest, tvrdio kako za razliku od srednjoeuropskih i zapadnoeuropskih nacija – kojima se isključivo njegova “svjetska povijest” posvećuje – Indija i Kina, na primjer, “imaju dugu kronologiju a u najbolju ruku imaju samo prirodnu povijest”, ali ne i povijest u smislu kako je artikulira i shvaća Zapad (usp. Ranke u: Iggers 1983).

4. Od retoričke figure “objektivnosti” do zapitanosti nad uvjetima konsolidacije diskursa kod novih historicista

Bez obzira na “čvrstu poziciju” historicističke tradicije uspostavljene kroz devetnaesto stoljeće, početkom dvadesetog stoljeća dolazi do preokreta i okretanja prema društvenoj povijesti kao jedinog mogućnosti nadilaženja privida (retoričke figure?) objektivnosti što ga je stvorila i umjetno (ideološki motivirano i zasićeno) podražavala historicistička metoda. Posljedica takvog razvoja je uporaba metode koja počinje manipulirati prostor humanistike pojmom makrostrukturnog konsenzusa. Dvije su se mogućnosti pronalaženja takvog konsenzusa bile nametnule kao relevantne još krajem devetnaestog stoljeća, tako da ovaj postupak nije novost kako se često tumači u radovima koji citiraju W. Bootha ili L. Hutcheon. S jedne strane tu je mogućnost oslanjanja na “veliku priču” u smislu kako ovu opciju stotinjak godina kasnije u svom traktatu o postmodernizmu shvaća i konstruira F. Lyotard (1984). U tom smislu jedna struja promatranja povijesnog kao posebne epistemologije na razini ovjere slijedi liniju od Hegela, preko nekih fenomenoloških škola, do Marxa i post-marxista te neoliberalnih autora koji zagovaraju optimističko ostvarenje “kraja povijesti” u “završnoj fazi” razvoja kapitalizma (liberalnoj demokraciji, v. Fukuyama). Takva dijakronijska skica razumijeva povijest kao proces koji svojim racionalnim izvedenicama vodi prema stvaranju racionalnog društva i kompleksne, skladne zajednice ostvarene kroz hijerarhiju odnosa u dobrovoljno prihvaćenim hegemonijskim zadanostima.

Druga struja je ona koja odbija takvu “post-historicističku” viziju kontinuiteta mogućeg (dijakronijskog) “razvoja” pod okriljem racionalnog pokroviteljstva (kod historicista to je “pokroviteljstvo” države i nacije, kod marxista klase, kod neoliberala “ostvarenje konačne destinacije u procesu razvoja”, ostvarene u obliku društva demokracije i obilja). Taj trend propitivanja dijakronijskog sklada u germanskoj akademskoj zajednici započinje Maxom Weberom. Prohodnost povijesnog kao dijakronije uspostavlja se pak u ovako zamišljenom kontekstu na liniji *neokantovske* izvedenice o metodološkom kao jedino realnom mogućem ujedinjavajućem čimbeniku povijesnih raspršenih jezgri i odbacivanju tipa koherencije koju pruža hegelovski zamišljena težnja

za uspostavljanjem zajedničkog (sadržajnog) nazivnika. U tom kontekstu inzistira se na znanstvenom odmaku i znanstvenoj ovjeri. I ovdje, međutim, ostaju prisutni elementi koji ovu metodu vežu uz historičističku pri/povijest o progresiji. To je inzistiranje na intelektualizmu, elitizmu i uzročno-posljedičnim vezama koje su neizbježne u procesu usustavljanja, odnosno proizvođenja “reda” što se pro/izvodi iz kaosa povijesnih pojedinačnosti. Ti elementi s posebnim naglaskom na dualizam (uzroka i posljedica, duha i materije, itd.) također ostaju naglašeni u marksističkom pristupu, odnosno historijskom materijalizmu i kritičkoj antropologiji, a ugrađeni su i u osnove Weberova “znanstvenog pristupa” koji, suprotno historicistima i Rankeovoj koncepciji, može na temelju metodološke jedinstvenosti “dogovorene” metode podjednako dobro funkcionirati u različitim kontekstima, od zapadno-europskog do daleko-istočnog. Na taj se način ovime doprinosi globalizacijskim trendovima u pregovorima o mogućoj jedinstvenoj humanističkoj paradigmi.

Tijekom dvadesetog stoljeća proizvedena je još jedna napetost i to ona između povijesnog, koje se oslanja na objedinjavanje paradigme kroz modalno zamišljeni teorijski pristup humanistike i njezine priče te kvantitativno upisanog izvedbenog pristupa statistike, odnosno proizvodnje privida upisanosti historiografije u “egzaktnost” i “preciznost” društvenih znanosti. Takav pristup, najprije u Sjedinjenim Državama, a potom u Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Francuskoj, proizveo je povezivanje povijesnih istraživanja sa sociologijom, ekonomijom i antropologijom. To je, naravno, imalo odjeka i u proučavanju književnosti. Compagnon navodi činjenicu da su odjeci francuskog pozitivizma ostali prisutni u proučavanju književne povijesti tijekom čitavog dvadesetog stoljeća. Tu praksu možemo pratiti i kroz hrvatsku književnu povijest, ali u dosta reduciranom obliku, uvijek u nekom od pragmatičnih “odjeka” odnošenja lokalne znanosti o književnosti prema njezinoj mlado-gramatičarskoj, devetnaesto-stoljetnoj filološkoj tradiciji. Odjeci zapadnih “trendova” u lokalnoj književnoj historiografiji bili su (više-manje uvijek), kako je već istaknuto, ograničeni, a hrvatske povijesti književnosti uglavnom su nastavljale pozitivističku tradiciju obogaćenu novijim filološkim saznanjima i, eventualno, korištenjem strukturalističkog aparata pojedinačne (stilističko-retoričke) ili žanrovske (poetičke i fenomenološke) analize. Trendove u povijesnim istraživanjima koji su utjecali na zapadnu književnu historiogra-

fiju, od američke društvene i ekonomske povijesti (novi historičari),⁷ preko njemačke kritičke teorije i “povijesnih društvenih znanosti”, do odjeka istraživanja francuske skupine povjesničara okupljenih oko već spomenutog časopisa *Annales*, koji su prvi u pitanje doveli koncepciju dijakronije i “razvoja” kao povijesne kategorije te počeli barataći “paralelnim vremenskim tokovima”, nisu imali velik odjek u južnoslavenskom okružju. To je u najmanju ruku neobično s obzirom na činjenicu da je, na teorijskoj razini, u hrvatskoj i drugim znanstvenim zajednicama u okruženju dosta dobro praćena teorijska literatura koja se je bavila društvenim temama i odnosima povijesti i književnosti. Prevođena je njemačka kritička teorija, strukturalisti i teorija recepcije Hansa Roberta Jaussa te progresivnija marksistička literatura u kojoj je marksizam bio “manje vulgaran” od onog koji opisuje Munslow kad uspoređuje šezdesetosmašku pobunu protiv vulgarnog marksizma i konstruiranog libertarijanstva. Istovremeno, povijesti književnosti uglavnom su se i dalje oslanjale na filologiju i, genealoški, na odjeka formalističkih istraživanja. Istovremeno, mikropovijest je bila manje proučavana i nije se o njoj raspravljano kao mogućoj kontra-povijesnoj temi, osim u nekim čitanjima Dubrovnika i njegove “književne republike”. Otuda vjerojatno i činjenica da regionalne, lokalne književne paradigme uglavnom nisu proučavane kao samostalni sustavi, što se počinje mijenjati tek od sredine 1990-ih godina do danas, kod autora kao što su Fališevac, Brešić, Rem i Sablić Tomić, Stojević, Božanić. Istovremeno, identifikacija čitatelja uvijek je bila (i) lokalna. U povijesnim proučavanjima mikropovijest je bila većinom oruđe povijesnih amatera i lokalnih nastavnika povijesti.⁸

⁷ Uglavnom ne naročito koherentnu skupinu istraživača povijesti koji se oslanjaju na prikupljanje i obradu podataka na način karakterističan u društvenim znanostima (prije svega sociološkim istraživanjima) ne smije se brkati s novohistoricistima i njihovim pristupom književnim i neknjiževnim tekstovima. Američku “kvantitativnu povijest” možemo pratiti od Daniela Bella koji početkom 1960-ih izlazi s tezom o “kraju ideologije”, mjereno statističkim podacima o društvenom bogatstvu i raspodjeli dobara (gdje je isključio velike skupine subalterne Amerike), do nove ekonomske povijesti nobelovca Roberta Fogela (Nobelova nagrada za ekonomiju 1994. godine) koji povijest gospodarskog razvoja pokušava izolirati od političkog i društvenog života, bilježeći “povijest” isključivo na temelju prikupljenih podataka i njihove “znanstvene obrade”.

⁸ Način na koji se u hrvatskoj povijesti književnosti čitao Dubrovnik renesanse i baroka, renesansni Hvar ili pogled u Slavoniju 18. i 19. stoljeća uvijek je pretendirao na određeni model sintetičnosti i isprepletenosti s *hrvatskim drugim*, tako da se ideja “novog regionalizma” u opisu mikro-povijesno zamišljenog prostora javlja tek krajem 1990-ih.

Kad već govorimo o odjecima Jaussova koncepta od 1970-ih do danas, treba napomenuti da se utjecaji recepcijske teorije mogu iščitavati iz kolektivnog projekta *Povijesti hrvatske književnosti* u pet tomova (knjiga III., Zagreb: Liber 1978), zatim kod Slobodana P. Novaka u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti* (II. knjiga. *Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*), kod Šicela u njegovom nizu *Povijest hrvatske književnosti*, a posebno u knjizi *Povijest hrvatske književnosti* 19. stoljeća, autora Vinka Brešića (Zagreb, Alfa, 2015). No na ovakvo impostiranje čini mi se da su više utjecali odjeci novohistoricističkog proučavanja anglo-saksonske (i keltske) književnosti (kod Novaka, Fališevac, Brešića, na primjer), negoli društveno utemeljena tradicija proučavanja povijesti koja je u južnoslavenskom prostoru socijalističke i post-socijalističke Hrvatske bila prisutna više u sociološkom i ekonomskom prostoru negoli u humanistici. Čini mi se da upravo iz ovih razloga danas u hrvatskoj akademskoj zajednici nema tješnje povezanosti između društvenih i humanističkih disciplina i interdisciplinarnosti prisutne u onom obimu kako je to slučaj u anglo-keltskom i germanskom akademskom okruženju, ali i u praksi akademske zajednice daleko-istočnih zemalja.

Vratimo se sada "općoj slici" ovog dijakronijskog slijeda promišljanja (književne) pri/povijesti. Na širem planu, paralelno s procesima razvoja znanstveno-društvenih tendencija u proučavanju gospodarske, društvene i kulturne prošlosti dolazi do obnavljanja historicističke ideje narativnog (umjetnog) kao žanra, odnosno ponovnog afirmiranja priče kao relevantnog, zapravo središnjeg medija iskazivanja. Ovaj se preporod narativnoga problematizira iz dvije različite perspektive, jedne koja se oslanja na tradiciju empirizma i priči se vraća na tako zamišljenim temeljima, i druge koja se upisuje u tradiciju jezika ne samo kao medija već i fenomena na temelju kojeg je uopće moguće upisivati stvarnost u priču.

Prvo se stajalište problematizira u eseju Lawrencea Stonea "The Revival of Narrative: Reflections on New Old History" ("Preporod narativnog: promišljanja o novoj staroj povijesti"). Esej je objavljen 1979. godine u vjerojatno najprestižnijem britanskom povijesnom časopisu *Past and Present*. Prema Stoneovim riječima, 1970-ih godina dolazi do još jedne transformacije u načinu na koji se na temelju poznatih podataka o prošlosti piše povijest. On smatra kako je vjera u društvene znanosti kao "moguću ulaznicu povijesti u krug ovjerenih znanstvenih disciplina" poljuljana, te se povjesničari vraćaju empirijskim istraživanjima koja se prezentiraju u narativnoj formi rekonstrukcije događajnog. "Koherentna znan-

stveno utemeljena mogućnost objašnjenja prošlosti pokazala se nemogućom misijom”, piše Stone (1979: 3). Umjesto toga, primat preuzimaju različiti aspekti ljudskog postojanja, praćeni uvjerenjem da “[...] kultura grupe, pa čak i snaga pojedinaca, kao potencijalnih agenata promjene u proučavanju povijesti, postaju jednako važni agensi kao što su to ovjereni materijalni pokazatelji i obrađeni demografski podaci” (1979: 19). U vezi s time Iggers (1996: 97 – 98) zaključuje kako “taj obnovljeni naglasak na iskustvima konkretnih ljudskih bića [...] rezultira povratkom narativnih formi kao središnjih mjesta artikulacije povijesti.” I dalje: “Povratak iskustvu povijesti razlog je sustavnom kritičkom ispitivanju znanstvenog racionalizma” (1996: 97). Unatoč činjenici da američka historiografija inzistira na dokidanju ideologije kao pokretača ispisivanja povijesnog, u praksi medija u kojem se dijeli pojedinačno iskustvo povijesnosti nije postignut dogovor u načelnim pitanjima vezanim oko pitanja “svrhe povijesnog”. Nije ostvareno blagostanje svih, barem ne u onom smislu kako problem industrijske suvremenosti interpretira društvena povijesna znanost u SAD-u 1960-ih (Bell, John Kenneth Galbraith) niti je povijest postala kompetitivnim dijelom društvenih znanosti. Vjera u znanost, progres razuma i napredak, toliko živa 1950-ih u SAD-u, pogotovo kod novih ekonomskih povjesničara, ali i marksista, već sredinom 1960-ih potkopava se tako da dolazi do urušavanja temelja povijesnim nastojanjima koje inzistiraju na dogovoru i retorici kojom promoviraju povijest kao mjesto etičkog susretništa, razrješenja nagomilanih problema iz prošlosti.

Umjesto toga, krajem 1960-ih obespravljani (zapostavljeni i zanemareni) podižu glas pa dolazi do društvenih previranja različitih skupina subalterno obilježenih. To se reflektira kroz književnu naraciju (suvremeni povijesni roman, posebno postkolonijalni), ali i kroz povratak narativnom u pri/povijesti koju konstruira suvremena povijesna paradigma. Globalni konkurentski makro-koncepti, kao što su pitanja tržišta ili klase kao regulatora povijesnih prijevora, postaju upitni, pogotovo kad bivaju ispričani na temelju iskustava iz SAD-a i SSSR-a. U konceptu “nove kulturalne povijesti”, koji se u to vrijeme artikulira kao moguća alternativa *mainstreamu*, središnje mjesto u proučavanju odnosa snaga u društvenom, kulturnom i gospodarskom sustavu od Marxa preuzima Michel Foucault. To se posebno odnosi na područje interferencije moći i znanja (Poster 2007). To će u povijesti književnosti biti od posebnog interesa u razdoblju koje slijedi (Culler 2001).

Prije opisa tog razdoblja i posvećivanja idejama koje dolaze u prvi plan kod autora kao što su de Certeau (1975) i Foucault, potrebno je promovirati praksom verificirano mjesto na kojem dolazi do povratka priči kao važnom povijesnom mediju, središnjem za suvremene teorije povijesti i naracije općenito. To je za predmet bavljenja ovog članka važnije. Naglašeno je već da Stoneovo stajalište ostaje vezano uz empirijski pristup. On doduše predlaže davanje izvjesne slobode procesu interpretacije kao jezičnom konstruktumu, ali se ovako zamišljenom konceptu povijesti, unatoč inzistiranju na prirodi pripovjednog medija u kojem je ova ispričana, pokušava osigurati mjesto racionalne discipline. Njezina naracija ostaje uokvirena funkcijom koja je u službi rekonstrukcije znanstvenog, odnosno ovjerljivog. Ovaj pristup zapravo je refleksija, odgovor koliko na pitanja povijesti kao u tekst utkanog fenomena ispisanog u jeziku (shvaćanja povijesti kao teksta), toliko i na *postweberovske* ideje kontinuiteta metodološke solidnosti kao svojevrsne materijalističke osnove povijesnog tekstualnog i njegovih efekata u prolaznosti vremena. Tako Stone, kao i sami vodeći povijesni časopisi, na primjer *Past and Present* i *Annales*, ostaju uokvireni empirijskim realizmom i metodom rekonstrukcije kao središnjim mjestima dodira različitih škola čitanja povijesnih fakata (usp. Iggers 1997, Poster 1997).

Pitanje prirode i funkcije narativnog ostvarenog u mediju povijesnog iskaza na drugačiji način problematizira Hayden White. On to čini otvarajući pitanje narativnog u povijesnom zapisu prema poststrukturalističkoj koncepciji u teoriji. Za razliku od Stonea, koji se uglavnom odnosi prema problemu rekonstrukcije iskustvenog kroz naraciju kao središnje mjesto povijesnog diskursa potvrđenog u praksi pričanjem, White probleme povijesnog i povijesnosti otvara u odnosu prema samoj prirodi iskazanog te mogućnostima iskazivanja kao jedinog medija "prijenosa" događajnog. Njegovo je propitivanje povijesnog diskursa usmjereno prema razumijevanju jezika ne samo kao medija, već i kao odredišta iskazane rekonstrukcije, čime se izriječkom približava poststrukturalizmu. U tom smislu on ide i korak dalje. Svaka rekonstrukcija u praksi zapravo postaje dekonstrukcijom jer jezik svojom figurativnom prirodom pretvara pojmove u slike i na taj način ne podražava (prenosi) nego proizvodi stvarnost. Čvrsto konstrukcijsko uporište na kojem se zasniva kontinuitet povijesnog time biva "decentralizirano", a rekonstrukcijska politika povijesnog "realizma" dovedena u pitanje. Ovakvo preispitivanje prakse iskazivanja nameće se u fenomenološkom pristupu umjesto

rekonstrukcije ostvarene na temelju ovjerenih podataka i potvrde predmnijevanog kroz njihovo iskazivanje i prihvaćanje uokvireno hegemonijski uspostavljenim horizontom očekivanja. Tako se empirijski-realističko razumijevanje povijesnog sudara (prepliće) s fenomenološki utemeljenim propitivanjem mogućnosti prijenosa čvrstih značenja medijem jezika, a pitanje moguće rekonstrukcije prošlosti kao povijesti u opreci je s dekonstrukcijskom prirodom fikcijskog iskaza koja umjesto na koncepte (konstrukte) počinje ukazivati na vlastite postupke fikcionalizacije. Time se čitanje povijesti kao priče utemeljeno na fenomenološkoj i hermeneutičkoj tradiciji približava Derridinoj (gramatičkoj i post-strukturalističkoj) ideji o tome da označitelji u svojoj biti više korespondiraju s drugim označiteljima, negoli s označenim koje bi, utemeljeno na idejama komunikacijske teorije, trebali “reprezentirati”.

U tom smislu treba naglasiti kako fenomenološki hermeneutički utemeljeni pristup nije jedina pa čak niti središnja metodološka paradigma u kojoj jezik zadobiva status proizvođača značenja. Napetost između razumijevanja jezika kao medija “prijenosa sadržaja” koji stoje iza njega i samodovoljnog medija proizvodnje značenja nisu samo metodološke već i svjetonazorske. Moguće razrješenje ove napetosti možemo potražiti u oporbi proizvedenoj napetošću između dva shvaćanja i tumačenja mehanizama proizvodnje moći u sustavu koji iskazuje, odnosno reprezentira povijesno. To se prije svega odnosi na modele interpretacije načina na koji je u paradigmi odnosa prema konstrukcijama moći u društvu i programskim razumijevanjima metodološki ovjerljivog Michel Foucault preuzeo središnje mjesto od Marxa i njegovih nastavljača. Ovaj *postmarksistički* način tumačenja prošlosti u svojoj je osnovi, s obzirom na prostor označavanja, bio *marksističko-weberovski* a s obzirom na opstojnost ideje “iza” iskazanog moglo bi se reći da izvire iz *neohegelijanske* tradicije.

Zato treba reći nekoliko riječi o *neohegelijanskom* modelu. On se ostvarivao se kroz stvaranje privida kontinuiteta proizvodnje smisla, odnosno zamisli progresije, postepenog napredovanja povijesnog prema mjestu na kojem će biti moguće razrješenje sukoba proizvedenog prirodom dijalektičkih odnosa u složenom sistemu označenoga. U marksizmu treće četvrtine dvadesetog stoljeća (Althusser, Jameson) to je vezano s moralnom obavezom razrješenja, odnosno pronalaženja konstanta koje povijesnom osiguravaju smisao, ali, slijedno tome, također i konačno odredište prema kojem labirinti društvenih odnosa teže potrebom za postizanjem objašnjenja stanja stvari i konstrukcije poretka. To mogu

biti besklasno društvo, društvo izobilja bez ratova i sukoba, ili postapokaliptično društvo kakvo predviđaju suvremeni eko-kriticizam i post-humanističke intervencije u nezavisne humanističke discipline. Ovo prvo je na stanovit način slično, ali metodološki drugačije postavljeno, od zamisli utopijskih ideja post-problemskog društva, od religijski zasnovanih utopija, do filozofskih metafizički zasnovanih razrješenja uspostavljanjem društva bez ideologije ili bez sukoba. Ovo drugo je, nažalost, vezano uz pragmatičnu interdisciplinarnu paradigmu, pisanje (spekulacije) autora kao što su Žižek ili Eagleton.

Drugi problem predstavljaju nekoliko puta spominjani različiti odjeci *neokantovske* misli, odnosno zamisli koju je, u teoriji, zastupao zreliji Weber, u trenucima kad se hipotetički suprotstavljao Marxu. Prema ovoj zamisli ono što se može prenijeti kroz empirijske povijesne mijene nije toliko racionalna ideja mogućeg napredovanja, ostvarivanja povijesnog smisla, ideološki osviještene progresije, odnosno svojevrsnog dogovora o idealnom obliku društva. Umjesto toga, u središtu se treba naći način međusobnog odnošenja pojedinih paradigmi koje tek zajednički isprepletene čine povijesno. U tom smislu moguće je prenositi samo odnosne modele, sistemske vrijednosti, ali ne i sadržaje koji se “razvijaju” kroz određene povijesne i kulturološke ere, odnosno epohe, razdoblja ili stilske formacije (u književnosti). Čini se da upravo na tako zamišljene odnose misli Michel Foucault kad kaže da je određeni uspostavljeni odnos snaga u pojedinačnom vremenski obilježenom diskursu (epohi) proizvoljan te da nije dijalektički ovisan o odnosima koji su ga stvorili, niti anticipira one koji će slijediti u idućoj *epistemi*, kako on, uz određene specifičnosti opisa, naziva ono što tradicionalna povijesna teorija zove epohom ili razdobljem.⁹ Upravo suprotno od toga, određene vremenski i prostorno

9 U Foucaultovoj terminologiji uz razlikovanje arheologije i genealogije, kao dvije faze u njegovom zaokruživanju opisa odnosa u određenim vremensko-prostornim koordinatama, izuzetno važnu ulogu ima termin *episteme*. Dolazeći od Platona gdje označava “opravdano istinito uvjerenje”, kod Foucaulta termin dobiva usko specijalizirano značenje što opisuje strateški aparat pomoću kojeg se između pojedinih iskaza može razlučiti onaj koji će biti znanstveno prihvatljiv i pomoću kojeg se može razlučiti “ne samo istinito od lažnog nego i ono što se može ili ono što se ne može označiti kao znanstveno (1980: 192)”. Dalje Foucault objašnjava da u određenoj kulturi (prostorno-društvenoj zadanosti), ili u određenom vremenskom periodu unutar koje se ta zadanost ostvaruje, samo jedna epistema jest ta koja definira stanje svega znanja, bilo da je upisana kao teorija ili biva potihom ostvarivana u praksi” (isto: 87). Epistema je izvanjski gledano slična Khunovom terminu paradigme, ali dok paradigma predstavlja ukupnost odnosa u određenom sistemu, kod Foucaulta ona obuhvaća diskurse šire od znanstvenih i predstavlja svojevrsno “znanstveno nesvjesno”, to

nametnute episteme predstavljaju ukupnost odnosa uspostavljenih kroz privremenost jezika prevladavajuće ideologije i hegemonije koja određuje najprije njegovu makro-strukturu a potom i refleksije koje se u njezinom destabiliziranju javljaju kao moguće razrješenje povijesnog čvora. Naime, u svakoj se epistemi kriju ostaci ili natruhe prethodne i naznake, klice buduće prevladavajuće ideološko-znanstvene paradigme, ali one zbog toga nisu niti nazadni elementi prevladanog (ostaci jezika prošlosti), niti napredne smjernice mogućeg (anticipacija neke buduće kontingencije poretka i jezične paradigme/privremenosti kojom će se taj poredak podražavati).

Ono što je u ovako opisanom prijelazu iz čvrste materijalističke pozicije (sistemske) u post-strukturalnu (dekonstrukcijsku) naročito važno jest činjenica da na ovaj način zamišljena ideja povijesti svoje konceptualizacije prije svega razumijeva kao privremene jezične tvorbe i da se metodološka konstanta više ne odnosi na koncepte izmjene klasnog sustava ili na dogovor oko post-idealistički zamišljena društva (Fukuyamin “kraj povijesti” iz 1992., na primjer). Ideja inzistiranja na odnosnosti ostvarenj kroz diskurzivne prakse određene privremenosti i njezine prevladavajuće ideologije naći će se u središtu pitanja određivanja nove episteme i razumijevanja povijesnosti kao modela privremenosti i izdvojenosti u odnosu na izvlašten, pojedinačan i hegemonijom određene privremenosti uvjetovan položaj svake interpretacije. No ovdje više ne promatramo ulogu povjesničara koji se retorički, dakle figurativno, isključuje iz procesa vrednovanja povijesnog, kao što je to bio slučaj kod historicističke stilistike i njenog retoričkog aparata. Umjesto toga, politika tekstualnoga jasno se iščitava iz odnosa u određenom diskurzivno zadanom sistemu i njegovim posljedicama ostvarenim kroz kasnije iščitavanje pojedinih tekstova napisanih u pojedinom dovršenom razdoblju. Upravo na tom mjestu *nezaokružene dovršenosti* otvaraju se nove mogućnosti revalorizacije kanona koje se u “praksi teorije” ostvaruju kroz čitanja novih historicista, postkolonijalne teorije, feminističkih pristupa i dekonstrukcije, o čemu je bilo više riječi u prvom dijelu ovog članka.

jest uvjete unutar kojih je (jedino) moguće ostvariti i opisati odnose u sistemu (Davidson 1994). Ono što je važno jest uloga ideologije u proizvodnji tog nesvjesnog, što je zapravo, uz ideju “suvremene povijesti”, za Foucaultov koncept povijesti posebno važno. Važno je napomenuti kako isto vrijedi i za novohistoricistička čitanja (pri)povijesnog koja teorijsko ishodište često nalaze kod Foucaulta, ali i kod Althussera i njegovog čitanja ideologije.

Kod Foucaulta pitanje povijesti uvijek je vezano uz “njezino korištenje kao instrumenta u obračunima sa suvremenim pojavama” (u slijedu dijagnoza, konceptualizacija i problematizacija; usp. Garland 2014: 370). Upravo u tom smislu može se govoriti o tekstu koji već u svom nastajanju postaje povijesnim, odnosno jedinim mogućim materijalnim čimbenikom što se svojim pojavljivanjem u vremenu može suprotstaviti potpunoj fikcionalizaciji ovog tipa diskursa. Time se namjera teksta projicira u povijesno vrijeme upisujući se istovremeno kao metodologija i ideologija, što istovremeno olakšava i otežava posao interpretatora koji je vremenski dislociran. Da bi postigao interpretacijski konsenzus, ovako impostirani tumač mora rekonstruirati ne samo intenciju teksta već i odnose u diskursu koji su proizveli određeni model jezične privremenosti, odnosno jezik kojim se posreduje “povijest kao sadašnjost” te she-matske modele koji određuju hegemonijske okvire određene episteme i odnosa u njoj. Tako pitanje čitanja suvremenosti kao povijesti nije pitanje činjenica već modaliteta umreženosti odnosa moći koje su oblikovale okvire zadanosti tekstualnom iskazu.

Uz teorijske koncepte kao što su Foucaultov i Derridin, praksa tekstualizacije povijesnog događa se i u povijesti svakodnevnice o kojoj pišu Iggers (1996) kad sistematizira smjerove istraživanja dvadesetog stoljeća i de Certeau (2003) koji zapravo pokušava locirati “povijest konzumerizma” u prostor takozvane “velike povijesti” (političke, događajne; Poster 1997: 124–126). Slično se, ali teorijski ne toliko osviješteno, događa u tekstovima talijanskih, zapadno-njemačkih i engleskih autora koji su se bavili poetikom svakodnevnice, “malim povijestima” i pitanjima lokalne memorije. Ali i u teorijski promišljenom diskursu kod de Certeaua i u tim “lokaliziranim praksama čitanja” istovremeno se pojavila potreba da se metodološki odnos između pojedinaca i društvenih okolnosti prikaže kroz različite modalitete *simboličke interakcije*. To je s jedne strane dovelo do ponovnog posezanja za hermeneutičkim pristupom, a s druge za “čitanjem” zapisanog empirijskog kao tekstualnog, odnosno tumačenjem reprezentacijski rekonstrukcijskog kao dekonstrukcijskog. Upravo na tom mjestu središte teorijskog zanimanja prakse teorije teksta, za razliku od šire zamišljene teorije prethodne generacije (Barthes, Foucault, de Man, White, Derrida, Rorty), počinje se premještati s razumijevanja povijesnog kao diskursa društveno uvjetovanog i usmjerenog na čitanje povijesnog kao fikcijskog prema čitanju dislociranih tekstova kao elemenata kolaža što će u drugom diskursu (i drugom tekstu) osvi-

jetliti one elemente povijesno prilagođenog koji ukazuju na prirodu tog prilagođivanja i naturaliziranja fikcijskog i fakcijskog. Tu posebnu ulogu imaju angažirana teorijska čitanja književnosti u radovima postkolonijalnih, novohistoricističkih i feminističkih teoretičarki i teoretičara. Oni s jedne strane svaki oblik posredovanja promatraju kao tekstualni, a s druge strane počinju brisati razlike između žanrova, tako da svaki tekst metodološki promatraju kao materijal podatan za interpretaciju i ideološku aproprijaciju. Ono što je karakteristično za obje generacije teoretičara je promatranje pri/povijesti kao teksta, odnosno tekstualne prakse prijenosa značenja kao jedine mogućnosti posredovanja vremenski i prostorno izvlaštenih rekonstrukcija i konstrukcija “dogadaja”. Tako se jedan od središnjih termina književne teorije, a to je termin *reprezentacije tekstem*, iz područja znanosti o književnosti naturalizira u čitanju povijesne prakse posredovanja svijeta.

Preokret u tekstualnom pristupu povijesnim (i književnim) tekstovima i diskurzivno upisanim “svjedočanstvima” nastupa kroz političko pozicioniranje novohistoricizma i kulturalnog materijalizma, metodoloških pristupa i političkih čitanja utemeljenih na zasadama historicističkog i post-marksističkog pristupa tekstu (povijesnom i književnom). Istovremeno, kod većine ovih književnih i kulturalnih povjesničara postoji svijest o ovom što je do sada rečeno o historicističkim ideologizacijama i marksističkim konceptualizacijama. Novohistoricistički pristup tekstualnom i povijesno upisanom predstavlja reakciju na pozicioniranje tumača tekstova smatranog objektivnim i smještenim izvan silnica povijesnog koje na njega utječu, ideološki, politički, etički i semantički. Taj pristup razvio se u zadnjih tridesetak godina, a promatra povijest kao niz tekstova podatnih za tumačenje i aproprijaciju. U hrvatskoj “praksi teorije” pojavljuje se sporadično, u tragovima i to tek posljednjih petnaestak godina. U tekstovima novih historicista (Sjedinjene Američke Države) i kulturalnih materijalista (Velika Britanija) dolazi do izjednačavanja važnosti povijesnih zapisa, svjedočanstava, putopisa, novinskih članaka, pisama i književnih tekstova u rekonstrukciji diskursa koji se, s jedne strane, tumači, dok se s druge promatra način na koji se njegovo tekstualno locira u odnosu na naše suvremene odnose hegemonije i rasporeda silnica moći u društvu, odnosno u odnosu na “našu epistemu”. U tom smislu dolazi do nove isprepletenosti prakse povijesnog i književ-

nog teksta čija je zajednička svrha dekodirati odnose ostvarene u određenom povijesnom vremenu i načine na koji se ti odnosi reflektiraju u našoj praksi čitanja prošlosti, bilo kad je riječ o fikcijskim tekstovima, ili o onim koji pretendiraju na prijenos povijesnih “istina” kroz vlastite modalitete uvjeravanja.

Literatura:

Althusser, Louis (1996). “Ideology and Ideological State Apparatuses”. U: *New Historicism and Cultural Materialism. A Reader*. Urednica Kieran Ryan. London: Arnold.

Arnold, H. John (2000). *History. A Very Short Introduction*. London: Oxford UP.

Barthes, Ronald (1981). “The Discourse of History”. *Comparative Criticism* 3/1981. <http://users.clas.ufl.edu/pcraddoc/barthes.htm>. Pristupljeno 5. siječnja 2020. Online.

Baudrillard Jean (1994). *Simulacra and Simulation*. Prev. Sheila Faria Glaser. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Bell, Daniel (1960). *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. Glencoe: Free Press.

Biti, Vladimir (2000). *Strano tijelo pri/povijesti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Branningan, John (1998). *New Historicism and Cultural Materialism*. London: Macmillan Publishers.

Brešić, Vinko (2015). *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: Alfa.

Burleigh, T. Wilkins (1978). *Has History any Meaning? A Critique of Popper's Philosophy of History*. Hassocks, Sussex: The Harvester Press.

Compagnon, Antonie (2007). *Demon teorije*. Prev. Morana Čale. Zagreb: AGM.

Culler, Jonathan (2001). *Književna teorija. Vrlo kratak uvod*. Prev. Marijana Hameršak, Filip Hameršak. Zagreb: AGM.

Davidson, I. Arnold. (1994). “Ethics as Ascetics: Foucault, the History of Ethics, and Ancient Thought”. U: *Foucault and the Writing of History*. Urednik Jan Foldstein. Oxford UK i Cambridge USA: Blackwell Publishers.

de Certeau, Michel (2003). *Invenција svakodnevnice*. Prev. Gordana Popović. Zagreb: Naklada MD.

de Certeau, Michel (1986). *Heterologies: Discourse on the Other*. Prev. Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.

De Certeau, Michael (1975): *The Writing of History*. Prev. Tom Conley. New York: Columbia University Press.

Derrida, Jaques (2007). *Pisanje i razlika*. Prev. Vanda Mikšić. Sarajevo: BTC Šahinpašić.

Fay, Brian i dr. (1998). *History and Theory. Contemporary Readings*. London: Blackwell Publishers.

Foucault, Michel (1980). *Power/Knowledge. Selected Interviews and other Writing*. Ur. i prev. Colin Gordon. London: Pantheon Books.

Foucault, Michel (1981). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction* (1976). Prev. Robert Hurley. London: Penguin.

Foucault, Michel (1999). *Arheologija znanja*. (Aut. Mišel Fuko). Prev. Mladen Kozomara. Beograd: Plato.

Foucault, Michel (2002). *Riječi i stvari*. Prev. Srđan Rahelić. Zagreb: Golden marketing.

Fukuyama, Francis (1992). *The End of the History and the Last Man*. New York: Free Press.

Garland, David (2014). "What is a History of a Present. On Foucault's Genealogies and their Critical Preconditions". *Punishment & Society*, <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r32759.pdf>. Pristupljeno 28. prosinca 2015. 16/4, str. 365–382. Pristupljeno 15. prosinca 2019. Online.

Gramsci, Antonio (1951). *Pisma iz zatvora*. Zagreb: Zora.

Greenblatt, Stephen (1996). "Resonance and Wonder". U: *New Historicism and Cultural Materialism a Reader*. Urednica Kiernan Ryan. London: Arnold.

Greenblatt, Stephen (1989). "Towards a Poetics of Culture". U: *The New Historicism*. Urednik H. Aram Veaser. London: Routledge.

Hamilton, Paul (2003). *Historicism*. Second Edition. London: Routledge.

Hobsbawm, Eric (1997). *On History*. New York: The New Press.

Hutcheon, Linda i Mario J. Valdés, ur. (2002). *Rethinking Literary History. A Dialogue on Theory*. Oxford i New York: Oxford UP.

Iggers, G. Georg (1983). *The German Concept of History. The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*. Revised Edition. Hanover i London: Wesleyan UP.

Iggers, G. Georg (1996). *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hanover i London: Wesleyan UP.

Jameson, Fredric (2001). *Postmodernism. The Cultural Logic of Late Capitalism*. London: Blackwell Publishers.

Jameson, Fredric (2019). *Allegory and Ideology*. London: Verso.

Jenkins, Keith (2003). *Re-thinking History*. London: Routledge.

Jenkins, Keith (2008). "Nobody Does it Better: Radical History and Hayden White". *Rethinking History*. 12/1, str. 59–74. Routledge.

Konstantinović, Zoran (1996). "Istorija i istoričnost. O epskom kazivanju srpske prošlosti u kontekstu literature malih naroda". U: *Istorijski roman*. Urednik Milorad Matički. Beograd: Institut za književnost i umetnost.

Kuhn, Thomas (1970). *The Structure of Scientific Revolution*, 2nd edition. Chicago: The University of Chicago Press.

La Capra, Dominic (1985). *History and Criticism*. Ithaca: Cornell UP.

La Capra, Dominic (2013). *History, Literature, Critical Theory*. Ithaca: Cornell University Press.

Lytard, Jean-François (1984). *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.

Marwick, Arthur (2001). *The New Nature of History: Knowledge, Evidence, Language*. Houndmills: Palgrave.

Munslow, Alun (2000) *The Routledge Companion of Historical Studies*. Second Edition. London: Routledge.

Munslow, Alun (2006). *Deconstructing History*. Second Edition. London: Routledge.

Munslow, Alun (2007). *Narrative and History*. London: Routledge.

Popper, Karl. R. (1972). *The Poverty of Historicism*. Prvo izdanje 1956. London: Routledge i Kegan Paul.

Poster, Mark (1982). "Foucault and History". *Social Research*. Vol 49. No 1, str. 116–142. www.jstor.org/stable/40970855. Online.

Poster, Mark (1997). *Cultural History and Postmodernism Disciplinary Readings and Challenges*. New York: Columbia UP.

Rorty, Richard (1989). *Irony, Contingency, Solidarity*. London: Cambridge UP.

Ryan, Kiernan ur. (1996). *New Historicism and Cultural Materialism. A Reader*. London: Hodder Education Publishers.

Stone, Lawrence (1979). "The Revival of Narrative: Reflecons on a New Old History". *Past and Present* 85 (November), str. 3–24.

Thomas, Brook (1989). "The New Historicism and other Old-fashioned Topics. U: *The New Historicism*. Urednik: H. Aram Veeseer. London: Routledge.

Thomas, Brook (1991). *The New Historicism and other Old-fashioned Topics*. Princeton UP.

Tiffin, Helen (2006). "The Body in the Library: Identity, Opposition and the Settler – Invader Women". U: *Postcolonial Discourses. An Antology*. Urednik Gregory Castle. Oxford i Malden: Blackwell Publishers.

Uhlig, Claus (Ulig, Klaus) (2010). *Teorija književne istorije*. Preveli Dušanka Maričić i M. D. Stefanović. Beograd: Službeni glasnik.

Veeseer, Aram H. ur. (1989). *The New Historicism. A Reader*. London: Routledge.

White, Hayden (1989). "New Historicism: A Comment". U: *The New Historicism*. Urednik H. Aram Vesser: London: Routledge.

White, Hayden (1973). *Metahistory. The Historical Imagination of Nineteen Century Europe*. Baltimore i London: Johns Hopkins UP.

White, Hayden (1978). *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore i London: Johns Hopkins UP.

Williams, Raymond (1980). *Problems in Materialism and Culture*. London: Verso.